

Papp Endre

Móricz, Kállay elvtárs, Gerő János, Rózsa-Flores, Nádas és a többiek

A 2024-es keszthelyi ünnepi könyvhét megnyitója

Kedves nagyrabecsült, ám valószínűleg gyanútlan olvasó!

Nagy múltja van az ünnepi könyvhétnek, kész történelem a kilencvenedikén túl, a századik évforduló felé araszolva. Az 1929-es kezdetektől hírverése volt a könyvnek, igyekezet az olvasás szenvedélyének táplálásához, segítség a mindenkori kortárs magyar írók támogatásához, elsősorban piaci megfontolásoktól vezérelve. 1949 után üzleti akcióból állami rendezvényé vált, oly nemes célokot kitűzve, mint az olvasótábor kiszélesítése, új olvasórétegek felkutatása, a lakosság általános szellemi színvonalának emelése. A kultúra nem áru, hanem szocialista vívmány, így hirdették a népboldogító eszmét, s fogalmazták meg a már tapasztalt könyvheti érdeklődő számára ismerősként hangozható szlogeneket: a kortárs magyar irodalom ünnepén vehet részt az olvasó, az íróval és a könyvvel való meghitt személyes találkozást gyakorolhatja. 1990 után a könyv és az általa hordozott kultúra ismét áruvá lett, de tovább élt a korábbi, magasabb nivóra tekintő idealizálás is.

A gyanútlan olvasó talán nem gondolt még arra, hogy pavilonok körül ácsorogva, kiadványokat mustrálva, a napon többnyire árván aszalódó szerzők előtt tétován elvonulva magába a magyar történelembe gyalogol bele. Létezik az a felfogás, amely azt állítja, hogy egy jelenség lényege saját történetében ragadható meg. S könnyen belátható, hogy az ünnepi könyvhét kéz a kézben járt az éppen aktuális történelmi jelennel, annak hú tükörképét adta. Ezt a belátást szeretném elősegíteni néhány alkalmilag kiválasztott példa segítségével, lássák: mélységes mély a múlt kútja, s e kulturális hagyománnyal érintkezve nem csak egy könnyed polgári időtöltésen vesznek részt.

A magyar írók mostoha sorsára mint örök toposzra már Mikszáth Kálmán példát szolgáltathat még a könyvheti időszámítás előtti korból. Történt, hogy az egyszeri főispán a megyeszékhelyi vásáron három garasért fogadta fel olvasóknak a kofákat, vegyék az író műveit. A nagy palóc látva buzgalmukat felkacagott: „A fél piac fordítva tartja kezében a könyvem!” Még mindig irigylésre

PAPP ENDRE (1967) kritikus, a *Hitel* főszerkesztője.

méltó helyzet volt ez Móricz Zsigmond panaszához képest. Ő így lamentált a múlt század húszas éveinek derekán: „Hódmezővásárhely az én könyveim számára nem létező terület, Debrecenben legfeljebb egyet vesznek, Szegeden kettőt, Kisújszállásra még a híre sem jut el az új könyvnek, Kabára még az a hír sem, hogy van könyv a világon.” Megpróbáltatásait még fokozhatta, hogy az első könyvünnepek egyikén a miniszterelnök Gömbös Gyula ekképpen rikantott a dedikáló Móriczt látván: „Aztán csak magyarul, Zsigám, magyarul!” Az író válaszát nem ismerjük, de el tudjuk képzelni. Mindazonáltal nagy regényírónk engeszteléséül mi, méltatlan utódok elmondhatjuk: Kabán azóta már bizonyosan értesültek róla, hogy ötszáz évvel ezelőtt Gutenberg feltalálta a könyvnyomtatást.

Az írók kiszolgáltatottsága a piac farkastörvényeinek egycsapásra a múlté lett, amint beköszöntött a szocialista országépítés és népnevelés időszaka – immár a hatalmi önkénynek váltak játékszerévé az alkotók. Voltak azonban eredmények is, ez nem hallgatható el. Kevesen lehettek, akiknek nem dobogtatta meg a szívét a központilag kiadott jelszó: a magyart olvasó néppé kell tenni! A *Villamososság* című lap 1955 júniusában arról közölt állásfoglalást, hogy a villamosenergiaipar és az erőáramú ipar dolgozói azért üdvözlik örömmel, azért várják kíváncsi érdeklődéssel az ünnepi könyveket, mert tudják, hogy a műszaki irodalom tanulmányozása révén, saját szakmai ismereteik fejlesztésén át, végeredményben munkájuk színvonalát, termelékenységét emelik. A dolgozó ember tanulni akaró öntudatának szép kifejezése is sarkallhatta talán a fiatal Cseres Tibort, az Írószövetség későbbi elnökét, hogy az *Irodalmi Újságban* újabb követeléssel álljon elő: „Mi azonban már amiatt lázadunk, hogy kevés ez a mostani, ez a júniusi egymillió” – mármint az abban a hónapban megjelent egymillió példány, azt kevesellte. S hogy ámulatunk fokozódjon, nézzük, mi volt a sláger 1956-ban! A magyar írók művei közül legnagyobb sikere két verseskötetnek volt – számol be a könyvhétről Zolnay Vilmos. Illyés Gyula és Szabó Lőrinc költeményei az első két nap teljesen elfogytak. A Magyar Költészet Gyöngyszemei sorozatban megjelent *Mai magyar költők* kötetből 75 000 példányt vettek meg a könyvhéten.

Rövidre rá azonban történt valami, ami miatt a következő évben elmaradt a könyvünnep, s az alkotók közül többen, hosszabb vagy rövidebb időre az állam vendégszeretét élvezhették büntetésvégrehajtási intézményekben. Rá egy évre, 1958-ban azonban ismét egymásra találhatott a szabadlábban levő író és a heveskedésről rögvest leszoktatott olvasója. A tapasztalatokat Kállay Gyula elvtárs összegezte: „Az év legsikeresebb irodalmi alkotásai [...] a párt ihletésére, a munkásosztály és a dolgozó nép harcának hatására születtek meg. [...] Kiderült, hogy nem azok voltak a magyar írók és alkotóművészek igazi barátai, akik a párt- és állami irányítás ellen léptek fel, hanem azok, akik a helyesen értelmezett és alkalmazott párt- és állami irányítás érvényesítéséért küzdöttek. Kiderült, hogy a pártnak és az államnak ez a segítsége az alkotó művész számára nem terhes követelés, hanem nagy eszmei gazdagodás.”

S a konszolidáció bizony meghozta a maga gyümölcseit. Két évre rá, Darvas József, az Írószövetség elnöke már a szabadságról elmélkedett a könyvhét apropóján: „Az emberekben megvan a hajlam a jóra, a nemesre, a szépre is – az alantasra is. S mert nálunk nem üzlet a könyvkiadás, mi nem alantas ösztönök kielégítésére spekulálunk, hanem tudatosan és tervszerűen a nemes irodalomra irányítjuk az emberek figyelmét. Ez a dolog lényege. Lehet, sőt biztos, hogy Nyugaton vannak, akik ezt is az emberi szabadság megsértésének tartják, mondván, az emberi szabadsághoz az is hozzátartozik, hogy az emberekre rá lehessen tukmálni a ponyvát, a kéjgyilkosságokról szóló regényeket. De mi a szabadság megsértésének ezt a vádját nyugodt lélekkel vállaljuk.”

Bizony nem ártott az éberség! Elég a belátáshoz, ha szembesülünk Gerő János az évi élménybeszámolójával: „Melyik férfiember ne érezné magát kellemesen, ha egy tucat talpraesett, csinos tizenhét éves lány forgolódna körülötte. Ajkán, a híres bányászvárosban éppen ennyi bájos kislány »verte a port« a könyvhét körül, így hát érthető, hogy én is igen kellemesen éreztem magam. [...] Igen jó barátságba keveredtünk a lányokkal, és az est végén abban maradtunk, hogy ősszel újra ellátogatok hozzájuk.”

Lássuk be, ez valóban frivol, az erkölcsi normákat provokáló eset, különösen a további liezonok eshetőségének emlegetése. Mennyivel komolyabb Kónya Lajos verse, melynek címe: *Az ünnepi könyvhét után*. Ebből idézek most egy részt:

Tenyeredre vett a mosolygó táj, megsimogatott.
Később a fűzek hajlós ágaikkal szárnyra kaptak
a feltámadt szélviharban
s a zápor éles fogakkal tépte a szikkadt földet.
De engem bent a szivattyúk és öntözőgépek
készítői a szabadversről faggattak –
Kunhegyesen,
alig látszottam ki a virágok máglyái közül.

Elhamarkodottan vághatja rá erre most valaki, hogy mekkora marhaság, amit összehord itt a költő. Gondoljanak Hamvas Bélára, aki ekkor Tiszapalkonyán éppen raktárosként építette a szocializmust. Ki tudja, azok a poétika iránt behatóan érdeklődő mezőgazdasági munkások közül ki volt deklaszált egykori tudós, tanár, bölcész...?

Könyvhetek jöttek s mentek a konszolidált Kádár-érában. Egy apró zökkenőre azonban felfigyelhetünk 1971-ben. Igaz ugyan, hogy egy évvel azelőtt 273 mű 3 millió 253 ezer 189 példányban jelent meg Magyarországon, mi több, a lektúrirodalom példányszáma 1967-hez képest 272 ezer példánnyal csökkent, mégis vészjelzésként érthetjük Csukly Alajos könyvtáros segélykiáltását: „Hét-köznap lett a könyv ünnepe. Elsatnyult, elszürkült, formálissá vált az évek során. [...] Valahogy úgy érezzük, hogy az ünnepi könyvhét hovatovább valami-féle gazdája-nincs rendezvénysorozattá vált, vagy még inkább azt, hogy a sok

bába közt elveszhetnek a legszebb törekvések is. [...] az ünnepi könyvhét lasacsakán mindinkább könyvtári ügyé szelídült.” A szokatlan gondot észlelte a hivatalos irodalom is. Dobozy Imre írta párhuzamosan: „Egy hagyomány, mint a könyvhét is, időnként pályájának olyan fordulójához érkezik, amikor – a kifáradás, a rutin elszaporodó jegyeire figyelve – helyes és szükséges elgondolkodni rajta, mit tartunk meg belőle, mit csináljunk másként. Ha eseménynek akarjuk megőrizni a könyvhétet, akkor a mérce nem az átlag, hanem a kiemelkedő teljesítmény, mely eléri vagy megközelíti a kortársi világirodalom szintjét.”

A megígás még messze nem mutatta a rendszer válságát is egyben. Sőt, lépéseket tettek a rendezvény populárisabbá tételéért, több fellépővel, társművészek szerepeltetésével, egyre több író-olvasó találkozóval. A hiánygazdálkodás, a szervezetlenség azonban ismétlődően problémát jelentett, messze volt még a világszint. A debreceni Bényei József 1984-es helyzetjelentése erős felütéssel kezdődött: „Ünnep-e igazán a könyvhét?” Jóllehet látványosak voltak a külsőségek, a hivatalosság is exponálta magát, mégis drámai megállapítása szerint: az alapító Supka Géza bizonyára forog a sírjában. Ugyanis a könyvkiadók és terjesztők visszatartották azokat a könyveket, amelyektől akár csak kicsi sikert is várhattak. A könyvkereskedők már az első napok után megállapíthatták, hogy Moldova György kötetén kívül nem volt igazi sikerkönyv, ellenben sok volt az érdektelen munka, a másodkiadás. Varjú Endre őszinte szembenézése már arról szólt, hogy a könyv túl kicsi tétel a nemzetgazdaságban, és a világ kereskedelmi körforgásába nem is kapcsolható be. Első pillanatban tiszta ráfizetésnek, luxusnak látszik, mint minden, amitől az életszínvonal nem emelkedik, mint minden, ami az élet minőségével kapcsolatos. Hosszú évtizedek után megjelent tehát újra a rentabilitás problémája – na, ez már válságtűnet volt: a rendszer finanszírozhatatlanságának egyik szimptomája.

Berecz Jánosnak, a Központi Bizottság titkárának 1987-es nyíregyházi megnyitója – annak ellenére, hogy politikailag megengedőbb, alkuképesebb tónust használt – már csak egy hattýúdalként értékelhető. Ahogyan mondta: „Befogadjuk az igényes szót, a dolgozó emberekhez szólót, és azoknak szurkolunk, akik úgy alkotnak, hogy közben velünk örülnek és velünk gyötrődnek a valóság tüzeiben. [...] Azok az írók, művészek, akik a humánus egyetemes eszméit követik, nyitott ajtókra találnak Magyarországon.”

Dacára a szép szavaknak, Berecz elvtársat és a rendszert is elsodorta a történelem. Az 1992-es megnyitón Mészöly Miklós már egészen másképp beszélt az egyetemes humánusról: „Hivalkodás nélkül mondhatjuk, hogy – különösen a mai körülmények között – a könyv ünnepe képes a leglátványosabb minőséggel dokumentálni szerves visszakapcsolódásunkat az emberi méltósághoz és az élet tiszteletéhez. Vagy pragmatikusabban szólva: jövőt ígérő európai hagyományainkhoz. [...] Úgy érzem, ez a könyvhét kivételesen termékeny búcsú is egy megszenvedett és elporosodott múlttól. Modellértékű szellemváltás ünnepe, amire égető szükség volna más vonatkozásban is.” Az irodalom tehát a szellemi megújulás élére állt, de az anyagi gondok változatlanok maradtak,

sőt fokozódtak. Lafferton Kálmán, az *Új Könyvpiac* című kiadvány felelős szerkesztője és kiadója a torkánál ragadta meg a kérdést: „szükség van kortárs vagy, ha úgy tetszik, eladhatatlan irodalomra is, csak az a kérdés, ki viselje ennek a terhét. [...] minden kesergés affelé mozdul, hogy újraértelmezze az új gazdasági és társadalmi viszonyok közt a kultúra s ezen belül az irodalom, a kortárs magyar irodalom helyét és szerepét. [...] kiszorult a kortárs magyar irodalom zöme a könyvpiacról, hiszen a piaci törvények között természeténél fogva sem képes piaci áruként viselkedni.” Ami eddig az irodalom dicsőségére szolgált, hirtelen a hátrányává vált. A kultúra ismételt áruvá válása megfelelő kereslet híján kényszermegoldáshoz vezetett. Keresztury Tibor 2002-es megnyitója illúziótlanul szólt erről: „Szeretjük vagy nem szeretjük: az állam csecsén csüggünk mindannyian, mivel nincsen tőkénk, másrészt meg mert gyávaságból, az érdekképviselő katasztrofális állapotából, a szolidaritás maximális hiányából, a régi és az új írószervezetek virtuális, láthatatlan létezéséből, vagy esetleg jól felfogott önérdékből kifolyólag testületileg hagytuk, hogy így legyen.”

És a politika sem hagyta magára a szűkölködő irodalmi társadalmat, esz-közként gyakran használta a hatalmi küzdelemben. Megmosolyogtató esete ennek a gyakorlatnak dr. Fodor Gábor SZDSZ-es képviselő felszólalása egy évvel korábbról, akinek a szavait az *Országgyűlési Napló* őrizte meg az örökkévalóságnak: „Újabb kultúrbotrányt láthattunk most az ünnepi könyvhéten, nevezetesen, mikor Nádas Péter megnyitotta a könyvhetet, a miniszterelnök párhuzamosan dedikált. (Derűtség a Fidesz-frakció soraiban.)” S hogy miről maradt le, aki inkább az Orbán Viktor asztala előtti várakozást választotta? Egy fontos részlet a beszédből: „A szabadságot a káosztól egy paraszthajszál választja el. Nekem az a személyes véleményem, hogy mi bizony káoszba értünk. Még nem tudható, hogy mit kíván a nemzet, de már jól látható, hogy két diktatúra szellemi és morális terhével a vállán ki mit kezd a saját személyes szabadságával. [...] A saját embertársaikkal szemben viselt felelősségüket azonban még igen kevesen ismerik. A személyes felelősség és a történelmi felelősség közötti összefüggést még kevesebben. Ezek nélkül nincs szabadság. Erről fog szólni a következő felvonás, avagy visszamasírozunk valamelyik kedvenc diktatúránkba.”

Konstatálható, hogy a könyvheti tét ugyancsak megemelkedett. Bár még az idő tájt is akadtak látszólag derűsebb pillanatok. Példaként említhető a 2004-es év, amikor is Rózsa-Flores Eduárdó *69 titok* cím alatt összegyűjtött szerelmes verseit vitte a közönség elé. A korabeli híradás szerint a költő érzelmi befektetése megtérült, ehhez utólag is csak gratulálhatunk. Szépséghiba ugyanakkor, hogy öt évre rá a bolíviai rendőrök mint az elnök meggyilkolására felbérelt zsoldost szitává lötték. Tőle nem messze csuklyában dedikált egy Rác Zoltán álnéven publikáló szabadkai író a Vörösmarty téren, azért mert a délszláv háború utórezgése okozta állapotok miatt kiadója félt felfedni kilétét.

A sűrű felhők továbbra sem akartak oszlanı a könyvhet hagyományos helyszíne fölül. 2003-ban Kolosi Tamás a MKKE – ez a betűszó a könyvkiadók és -kereskedők egyesületének közhasználatban levő emlegetése – felügyelőbizottsága

elnökének hozzászólása egy a felek kölcsönös sértegetésébe torkolló vitába enged betekintést. Akkoriban vált szűkké a hagyományos helyszín: egyre több kiadó sereglett, egyre több vevő és érdeklődő tolongott, szűkölködött, szorongott, tülekedett és hangoskodott nagy romantikus költőnk szobrának lábainál. Ahogyan Kolosy elnök úr kifejtette: „A szervezők és a résztvevők örülnek, ha a könyvheti rendezvényeken a közélet jeles személyiségei – így politikusok is – megjelennek. Az elmúlt években a durva választási kampány miatt azonban erősen diszsonáns hangok is megjelentek a Vörösmarty téren, amire a MKKE vezetése, véleményem szerint, határozottan és higgadtan reagált.”

Röviddel ezelőtt azt találtam mondani, hogy a politika használta eszközként az irodalmat. Nos, annyiban pontosítanom kell a kijelentésemet, hogy akadtak írók, akik kiléptek az instrumentális szerepből, s maguk is előszeretettel tettek politikai kinyilatkoztatásokat még a közelmúltban is. Vegyük elő például Závada Pál 2017-es megnyitóbeszédét. Erős felhívó jelleggel fogalmazta mondatait: „nem tehetünk úgy, mintha ez a nap csak a könyveink és olvasóink felett érzett örömről szólna. [...] Megint egy pártállami prés szorításában, egy újabb autokráciában élünk, [...] melynek temérdek a hátulütője, vezérlőjének pedig az lett immár a rögeszméje, hogy a mi hazánkat, összes vidékével és fővárosával, annak minden kerületével, beleértve ezt a teret, rajta a sátrakat, a Könyvhéttel együtt elfordítja választott irányától és közösségétől, Európától.” Máshol Papp András, hajdúszoboszlói író az agitatív helyett a másik emocionális pólusnak, a defenzívának adott hangot: „Az olvasással egy időre kivándorolhatunk, migrálhatunk az extrém valóságból. [...] Mi pedig olvasóként, gondolkodóként higgyük el, hogy mindenkor, a mindenkori jelen kuszaságában és kiábrándító valóságában is van olyan szint, amit el lehet érni, amiben morálisan lehet élni [...]. Az irodalom nemcsak megemel, de végzetes pillanatokban akár meg is menthet.”

A rossz közérzetet csak fokozta a hátunk mögött hagyott járvány. Mintha megszeppentek volna a könyvheti szónokok is. Két évvel ezelőtt Varga Tamás békéscsabai alpolgármester köszöntő beszédében immár az irodalom terápiás hasznáról értekezett. „Számos előnye van a könyvolvasásnak – emelte ki. – Az olvasás stresszoldó és olyan kikapcsolódási lehetőség, amit nem tud megadni az okos tévé, hiszen az ember a kreativitását, a fantáziáját használja egy karakter, egy táj elképzeléséről.” Végül fontoljuk meg Zalán Tibor 2017-es nyíregyházi megnyitójának aggodalmait: „Ha körüljárnák az itt felállított pavilonokat, ha bemennek bármely könyvesboltba egy-egy mustrára, azt kell tapasztalniuk, soha nem látott mennyiségben és minőségben várják olvasóikat a könyvek. [...] Úgy hiszem, a Gutenberg-galaxist nem elsősorban a kihalástól kell féltetni, sokkal inkább az olvasói érdektelenségtől, avagy olvasói elgyámoltalanodástól. [...] Napjaink irodalmi tömegtermelése [...] tovább növeli az olvasó elbizonytalanodását. Félek, a könyvvásárló nem bír el a kínálattal, sem anyagi, sem szellemi kapacitás szinten.” Ez utóbbit, s ezt már én kérem, akinek nem inge, ne vegye magára, koncentráljon az olvasó inkább az őt féltő szeretetre!

Ezen a ponton befejezem alkalmi történeti áttekintésemet. Csak vezetője voltam Önöknek, s pillanatnyi végpontja a könyvheti kulturális folyamatnak. Általam egy tradíció szemlélte önmagát saját múltjában. Tanulsága talán mindannyiunk számára van. Egy biztos: sok meglepetést tartogat a jövő, s azt hiszem, hajjaj!, nem fogunk unatkozni. A legjobb lesz, ha követik Zalán kolléga sugalmazását: csak semmi elgyámoltalanodás!

Sági Gyula: Op. 270524, 2024 (29 x 42 cm)

